

ՕՐԱԳԻՐ ԶՄԻՌՆԻՄԱՅ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

ՔԱՂԱՔԱՐԴ ԵՐՐՈՐԴԻ ՏԱՐԻ

ԶՄԻՌՆԻՄԱ ԸՆԲԱՆ 25 ՕԳՈՍՏՈՍ 1862

ԹԻՒ 682

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԶՄԻՌՆԻՄԱ 25 ՕԳՈՍՏՈՍԻ

Իտալիան խիստ վտանգաւոր կացութեան մը մէջ կը գտնուի այժմ: Կարիպալտին և իւր կուսակիցները՝ որ բազմաթիւ են, հաստատուն կերպիւ միտքերուն դրած են յեղափոխական միջոցաւ վերջացնել Հոռոմի խնդիրը: Կոր մինչև ցայսօր գեղականական բանախօսութիւնները կարող չեղան լուծելու:

Տարակոյս չկայ թէ նախորդ տեղաւորումը, այսինքն Կարիպալտին կուկէ ոտք հանել իտալացի ժողովուրդները, բռնադատելու համար վերջորդեալ միջոցաւ թագաւորին կառավարութիւնը որ դէմ դնէ նոյն իսկ Գաղղիոյ զօրաբանակին, եթէ Կաթոլիկ Ներքորդ չզիջանիւր ետ կանչելու զայն Հոռոմէն:

Արդեօք Կարիպալտին այս յանդուգն և վտանգաւոր գաղափարը յաջողութեամբ ի դրած պիտի դուրսէ: Այս հարցման պատասխանը ժամանակէն սպասելու է. սակայն ստոյգ է որ իտալացի ժողովուրդը խիստ մեծագոյն մասը յիշեալ հռչակաւոր զօրապետին գաղափարացը համաձայն են և այժմեան կառավարութեան ընթացքը կը մեղադրեն:

Իտալիոյ գլխաւոր քաղաքացի մէջ հրապարակական յայտարարութիւններ եղան ի նպաստ Կարիպալտին: Բազմաթիւ ժողովուրդ՝ առջնէն երեքգունեան դրօշակ ունենալով, փողոցները պտտեցան աղաղակելով, Կեցցէ՛ Կարիպալտին, Կեցցէ՛ վերջորդեալ միջոցաւ: Ի Բապիտոլոն, եթանք ի Հոռոմ Կարիպալտին հետ, կամ մեռնինք:

Բարեբաղդութեամբ այս հրապարակական յայտարարութեանց մէջ անկարգութիւններ և ուրիշ աղօթքներ եղան չպատահեցան: Այսու ամենայնիւ Լամարմորա զօրապետը՝ յառաջագոյն հետեւեալ ազդարարութիւնը հրատարակած էր՝ Կաթոլիկ մէջ:

ՔԱՂԱՔԱՐԴ ԵՐՐՈՐԴԻ ՏԱՐԻ

(Շարունակութիւնն է և վերջ:)(1)

Հասնելու նոյն գրութիւնը առ նա և սաստկացուցին ըզգաւորութիւնն արտին. զի նա որ ցանկացն լսել զհամարաւ ընկնելի լինելոյ պաշտօնակցին իւրոյ ի պատուոյն, ոչ քաղցրացաւ զմիջոցական թուով ստանալով ի նմանէ. ուստի կիրք նորա եկաց և միայն որպէս հուր կայծակաւ խառն ընդ գաղափար: Փչեցին և արծաթեցին զայն հուր, տեղեկութիւնք ինչ յանապոյգ աղբիւրացէ և ըստ մեծի մասին անստորագիւր, հասեալք առ ինքնորք բազմապատիկ բարդութեամբ ազդեալ ինքեան թէ ծագեցաւ սիրախոյս առարկայ ընդ մէջ սրբազան Առաջնորդին և տէր Մարտիրոսի: Ընդ այնպիսի վասն իւր աւետաւոր լուրս, խնդալով նորա՝ որպէս այն որ խնդացաւ ամբարմած, առանց հեռատեսութեան իմիք և թարց հասուն խորհրդածութեանց, փութացաւ արկաւ նեղ զինձորն գծողութեան ընդ մէջ սրբազան Առաջնորդի և հասարակութեանն ջուղայոյ, ի կործանել զտէր Մարտիրոս ի սրտոյ և ի փառացն իւրոյ հաւասարութեան: Վասնորոյ գրեաց առ վեշտասան անձինս որոշելով զնոսա ի հասարակութեանն ջուղայոյ, և ի նմին նամակի թափուցանելով զկիրս իւր(7) ընդ դիմակաւ ազդարարութեան, ձևացոյց զրանս իւր թէ ինքն լուեալ է

(1) Տես լրագրոյս նախընթաց բիւր:

(7) Առաջ քահանայն Կալկաթոն, գրելով առ վեշտասանն է և առ այլ որ քահանայ, այնպէս էր ձեռնացուցեալ գրանս իւր, իբր թէ սրբազան Առաջնորդն Ջուղայոյ, որպէս տղայ որ խաղայիկ է կամաց երկուք քահանայից, և ըստ նոցին սաղարանաց առնէ և կատարէ զամենայն գործս իւր. վասնորոյ և տուեալ էր նմա անակաւն «դիրապոյտ» և «դիրապոյտ», բողոքն և զայնսն

ՔԱՂԱՔԱՐԴ ԵՐՐՈՐԴԻ ՏԱՐԻ

«Կիտեմ թէ անխոհեմ անձինք ոմանք ամեն կերպիւ կը ըրդողեն զձեզ հրապարակական յայտարարութիւն մը ընելու, որուն գաղափարն նշանակութիւնը ամենուն յայտնի է: Սակայն այս քանը ընդդիմութեան դործ մըն է, զոր պիտի ընէք թագաւորին նոր հրատարակած յայտարարութեանը դէմ, ընդամենը մըն է ազդային խորհրդանոցին որոշմանցը դէմ և վտանգաւոր օրինակ մըն է անակնադիմութեան առիշխանութիւնս տէրութեան մերոյ, և որ առաւել պիտի ծանրացնէ մեր կացութիւնը, որ արդէն շատ ցաւալի է:

«Ուստի բաղում թախանձանք կը յորդորեմ զձեզ հետեւ կենալ այսպիսի հրապարակական յայտարարութիւններէ. վասնզի իմ պարտքս է արդիւնէ զանոնք և հաստատուն պահել օրինաց դրժարութիւնը»:

Իտալիոյ թագաւորական զօրքը ամեն տեղ հասարակաց ապահովութիւնը և անդորրութիւնը հաստատուն պահելու հոգ կը տանին: Սակայն եթէ Կարիպալտին և իւր համաձայնները իրենց դիտաւորութիւնէն ետ քաշուելու չըլլան, հարկաւ համազային պատերազմ մի պիտի ծագի Իտալիոյ մէջ, որուն հետեւութիւնները կրնան շատ վտանգաւոր ըլլալ:

Իտալական թերակղզիէն հասած լուրերը կը ծանուցանեն թէ կառավարութիւնը հարկաւոր եղածին չափ պատերազմական նաւեր յուղարկելով ի Սիկիլիա, պաշարման վիճակի մէջ դրած է նոյն կղզին և անոր մօտ եղած պղտիկ կղզիները:

Կը հաստատեն թէ Գաղղիոյ կառավարութիւնը առաջարկած է Ներքորդ մեծ տէրութեանց՝ վեհապետական ժողով մի ընել ի լուծում հոռոմական խնդրոյն: Ուստի և Ներքորդ այս առաջարկութիւնը սիրով ընդունած են. և Անգղիան ընդդիմութիւն մի չցուցնէր այս բանին: Միայն Աւստ-

րիան առայժմ հաճութիւն չտար, կըսեն. սակայն վերջապէս պիտի հարկադրուի. գլխաւորութեանց մեծագոյն մասին հրաւերը ընդունելով, մասնակից ըլլալ յիշեալ վեհապետական ժողովոյն. որուն ուրեմը գումարուելը տակաւին որոշուած չէ:

(Չոստոսի 3-15ին օրը, որ Կաթոլիկոն կայսեր տօնախմբութիւնն էր, ընդդէմ ամեն տարուան սովորութեան, ամենեւին հանդէս և ընդունելութիւն չեղաւ, հետեւեալ և ոչ դահախօսութիւն: Քաղաքացիական հասարակութիւնը անհամբերութեամբ կը սպասէր նոյն օրուան կայսերական ատենախօսութեանը. որով Կաթոլիկոն Ներքորդ իւր քաղաքական ընթացքը պիտի յայտնէ, կըսէին, հոռոմական խնդրոյն վրայօք: Բայց հասարակաց ակնկալութիւնը ի դերեւ ելաւ. և իւրաքանչիւրք ըստ կարծեաց իւրոց զանազան մեկնութիւն կուտայ Գաղղիացւոց կայսեր այս լուծութեանը վերայ:

Կորին վեհապետութիւնը, ըստ երեւմանց, ամենեւին հոգ չընէր հարաւային Իտալիոյ մէջ տեղեւորեցած այժմեան խռովութեանց վրայօք և Կարիպալտին իրեն դէմ զրուցած թշնամանակից խօսքերուն ու սպառնալեաց վրայօք: Այլ ընդհակառակն, յայտնի դիտաւորութեամբ մը բարեպատեհ առիթներ կը փնտռէ միշտ ինքզինքը ասակապետութեան եռանդուն պաշտպանը ցուցնելու հրապարակաւ: Այլ անշուշտ այսպիսի նպատակաւ մըն է, որ մօտերս վիշի մէջ զինուորական հասարակ պարահանդէս մը երթալով՝ գործաւոր աղջկան մը, հետ կաքաւեց ի մէջ ատկական զինուորացի:

Կաթոլիկոն կայսրը՝ իւր այս ընթացքովը կուզէ յայտնել թէ Կարիպալտին ասակապետական քաղաքականութեանը դէմ չէ, որուն Գաղղիոյ ազդին խիստ մեծագոյն մասը համակրութիւն և համամոլութիւն կը ցուցնէ:

Ինեկ ամենայն եղելութեանց: Յամենան Ռեկտեմբերի նախընթաց ամի ի բարեկամէ իւրմէ եղելոյ ի ջուղայ, հասեալ էր նոյն առաջ քահանային լուր անցնելու միայն առանց ներդրութեան իմաստիցն թղթոյ նորա յանուն վեշտասանիցն: Ուստի բորբոքեալ և վարկալ նորա ի խորհուրդս իւր՝ անապարհաց և հարկ զինձորն գծողութեան ի մէջ պատուելի Հայ հասարակութեանն Կալկաթոն, հրաւիրելով գծողով հասարակութեանն և ողորմ դիմաք՝ դողողուն շրթամբք, դաւաճաւոր գունով, կերկրուն ձայնիւ, արտասուածով որ աջօք, բարախմամբ արտի և ամենայն կարեկցահրաւեր շարժմամբք (որպէս յայտնեն արք ոմանք ականատեսք և բանագէտք) առաջի աւար դողող իւր դրբազան Առաջնորդէն, որոյ լիալիւ անցադրութիւն կը եկեալ ի 669—670 թիւ Արշալուսոյ. որով և ի յայտ դալ թէ որպէս հասարակութիւնն յիւր կուս կուսակցութիւնս ճեղքեալ երկպառակեցան:

Բարեմիտ հասարակութիւնն, որ ընդ ամենայն ժամանակ բարեբար է վասն ջուղայոյ, գորով անտեղեակ ըստ ամենայնի ներքին խորհրդոյ և գաղափարի դրժողութեանցն նոյն քահանայի, յետ լսելոյ զայնպիսի յայնմանէ, որ նախ քան զայն միշտ ջատագով էր և անձնաւորէր սակաւ արտոյ Սրբազանին, պարզմոտութեամբ ու մանք հաւատացին բանից նորա, ոչ ի յուշ անելով թէ և Յուդայ մի յերկոտասանիցն երբեմն աշակերտ Քրիստոսի՝ ապա մատնիչ եղև Տեառն իւրում, վասնորոյ ժողովն արար զվերջաւորութիւնն ի նպաստ կամաց բողոքաւորին. որում ապա ներհակող հանդիսացան միւս կուսակցութեանն անգամք: Չունեմ մանդամանս դիտողութիւն վասն ժողովոյն և հասարակութեանն. բանդիլ քու ջայայտ իմն է, զինորա զոր ինչ արարին ազդարարական նպատակաւ արարին (թէ պէտք անհրաժեշտութիւն ունեւոյ գաղափարի դրժողութեանցն) դիտումն անելով զվտանգ հայրենեացն ի բաց հրաժարեցուցանելոյ յայնմանէ: Աստուան բարի, գործողութիւնն միամտաբար:

(8) Զգոյն յառաջ բերեալ վկայութիւնն ի բողոքն իւրոց և ի մէջ գրութեանն նշանակեալ, որ էր յանուն իւր, առաջ քահանայն Կալկաթոն առնէ, թէ Առաջնորդը յայտնեաց զառանձնութիւնն իւր:

«Ազիզ փաշան այս ցաւալի եղբորեմանց յանձնարար ընդհանրապէս բոլոր Հայոց վերայ ձգեց և մասնաւորապէս Յէյթուհի բնակչաց վերայ, որոնք ամենեւին մասնակցութիւն չունեցան այս գեղաքերուն Պէշէնի բնակիչները յիշեալ փաշային քովը երթալով ամենայն Հիմաթալիքեամբ պատմեցին եղածները, և յաւելցուցին թէ այս գործոյն մէջ Հայերը ամենեւին չարամտութեամբ չվարդեցան: այլ ընդհանրապէս մարդասիրութեան և արդարութեան ըզգացմունքէ շարժեալ իրենց հետ միաբերուեալ էին պաշտպանելու համար զիրենց ընդդէմ Վէթմանեաց, և թէ յանցանք չունենալէ ի դատ, վեհաճանաբար և մարդասիրարար վարուեցան, իրենց արեւելք թափելով պաշտպանելու համար Պէշէնի տաճիկ բնակիչները ընդդէմ թշնամեաց իւրոց:»

«Ազիզ փաշան ամենեւին ուշադրութիւն չմատոյց այս խօսքերուն, այլ փողոցաց մէջ դրօշակներ կանգնեց տալով մոռնեալիկներով քարոզել տուաւ ամէն կողմ թէ պարտ է մահմեդականաց զենք առնուել ի պաշտպանութիւն կրօնի և Յէյթուհի անհատները (կեալորները) պատժելու համար: Գնետ այնորիկ Մարաշ և անոր շրջականները բնակող քրիստոնէից զենքը ժողովել տուաւ: Վերջապէս տոնեաները, թէ օսմանեան հոգաբարձի և թէ օստրառութեանց հայտաւ, զարհուրեցնելով այս ամեն պատրաստութիւններէն և մահաւանդ իրենց դէմ զրուցուած սպառնալից խօսքերէն, աղերսադրութիւններ մատուցին Ազիզ փաշային վախճալով որ չըլլայ թէ Ասորեաց կոտորածը վերանորոգուի ի Մարաշ:»

Փաշան բանիւ բերանոյ պատասխանելով անոնց և սպառնալից կերպիւ մը զընկեր օրելով ըստ «Հանդիստ եղիք, ձեր վրայ հոգ պիտի տանիմք»:

«Վերջապէս անոնք անոնց զինուոր մնալով, ահա՛ դողդ պատկէ՛ զիրենք, ինչու որ սոսկալի և աղետալ անցք մի իրենց աչաց առջև կերեւէր, որուն կրնան զոհ ըլլալ ամէն րոպէ:»

Օգոստոսի 2-14-ին Ազիզ փաշան իւր հրամանին ներքեւ գտնուած կանոնաւոր զօրաց զընկեր անցնելով և ընկերութեամբ բազմաթիւ Չեքէզներու, Վաշաններու և ուրիշ անկանոն զօրաց, Մարաշէն մեկնեցաւ և փութաբայլ ընթացքով յառաջանալով յանկարծ յարձակեցաւ Ալապաշ գեղին վերայ, որուն բնակիչներէն 200 Հայ սպաննեցին, առանց խնայելու կանանց, տղայոց և ծերոց, յետ այնորիկ աւերեցին: Կողոպտեցին տունները և ի հուր մատեն:

Հաղուստ, որոյ թուղթն երեւցաւ ի 669 թիւ լրագրոյդ: 1. Հարցանելի է նոյն քահանային և նոյն թղթակցին թէ որպէս պաշտօնատար անձն զրեւոյ նա զթուղթս իւր, թէ որպէս խոստովանարդի: 2. Կայն նոյն ինչն թէ որպէս պաշտօնատար անձն զրեւոյ անկողն «Եթէ Աւագիւրէց փոխանորդն ի վերայ պաշտօնական իրաւանց... դրեայէ»: Հարցանելի է արդ իրաւաբանաց, զի ո՛ր է իւր պաշտօնական գրութիւնը համարի՞ն խոստովանութիւնը, կամ ի պահանջման գործոյ՞ հրատարակել զիմաստ ինչ յայնչանէ, համարի՞ յայնչան զբանս խոստովանութեան:

2. Յարգւոյ թղթակցին ձեր, զրէ «Եթէ աւագիւրէց փոխանորդն... ի վերայ արդարութեան գրեալ լիցի եւրոպայութիւն իւրոց զհաստատեան ինչ»: Հարցանելի է զի եթէ «ի վերայ արդարութեան գրեալ լիցի», ո՞ր երկուք կայ եթէ գրեալն ի յայտնութիւն երանիցէ. զի արդարութիւնն ոչ սրբէ թաղել ընդ գրուանաւ: «Ամենայն որ զշար գործէ՛ ատենայ զլոյս, և ոչ զայս առլոյսն, զի մի յանդիմանեցին գործք նորա: Իսկ որ առնէ զճարտարութիւն, զայս առլոյսն. զի յայտնի լիցին գործք նորա, թէ Աստուծով գործեցան» (Յօհ. Գ. 20-21): Եթէ արդարութիւն է, ուրեմն չէ հակասութիւն. իսկ եթէ հակասութիւն է, չէ արդարութիւն:

3. Արաքան Առաջնորդն չէր հրատարակեալ զիմաստ նորին պաշտօնական գրութեանցն, որոյ պարզ ապացոյցն տեսանի ի 670 թիւ լրագրոյդ. զի ժողովրդականք Ապիւթու խնդրին ի պարոն եկեղեցական իւրեանց՝ ցոյցանել ինքեանց զայն թուղթ, և նա 24 դեկ. պատասխանագրութեամբ ասէ «արաքան Առաջնորդի թուղթն ոչ հայի առանձին առ հասարակութիւն մեզանց, և ոչ պատուիրեալ եմք ի նման զաւարկաց թղթոյն հրատարակել»:

4. Հարցանելի է նոյն աւագ քահանային և թղթակցին թէ ի գրել նորա զայնտիկ «ի վերայ արդարութեան

ցին զանոնք: Ազիզ փաշան ուր որ աք կոխեց աւերակ դարձուց հրով և սրով: Ալապաշի մօտ եկեղեցի մը կըրտնուէր, զոր այրել տուաւ: Այնուհետեւ յառաջաւ սուրբ Գրիչի վանքը, որուն գոները կտրելէ ետեւ, ներս կըմտնեն ու կըսպաննեն երկու քահանայ, մէկ սարկաւագ և մէկ պառաւ աղջիկ ծառայ: Իւր գործքը աւելի սարսափելի ընելու համար, Ազիզ փաշան շուն մը սատկեցնել կուտայ և անոր դիակը յիշեալ երկու դժբաղդ քահանայից խորտակեալ ու արինաթաթախ մարմնոց վրայ դնել կուտայ: Բաց յայտմանէ վանքին եկեղեցւոյն նուիրական անօթները և քահանայական զգեստները իւր զօրքանակին բաժնել կուտայ: Բազմաթիւ խաշանց կըտրել, զորս իւր առջևէն քաղցնել կուտայ, և վերջապէս յիշեալ վանքը կըրակ դնելէ ետեւ, կը մեկնի նոյն տեղուանքէն:

«Յիշի կատարելոյ այս ամին աւերումները, Մարաշի կառավարիչը կերթայ և իւր բանակը կ'օթեմանէ յիշեալ վանքին մօտ եղած դաշտին մէջ: Ասկէց մարդիկ կըյուզարկէ ի Յէյթուհի և կըհրամայէ անոր բնակչացը որ 500 հազար զուրուշ վաճարեն և միանգամայն իւր ձեռքը յանձնեն իրենց քահանաները, իրենց աղջային զխաւորները և զենքերնին:»

«Յէյթուհիք պատասխան տուին և ըսին: «Մեր աղքատութիւնը չնրեր ձեզ որ այսչափ տուրք վաճարենք, և մեր բոլոր երկրացոյց քանկները պարպելու ալ ըլլաք, այս գումարին կէսն անդամ պիտի չըկընաք ժողովել: Չեմք կրնար նաև յանձնել ձեզ մեր քահանաները և մեր զխաւորները, նմանապէս մեր զենքերը, վաճառել վստահութիւն չունիմք ձեր վրայ, և իսկապէս զենքերը ու այսօր իսկ մեր աչաց առջև թշուառաբար խղճողեալ մեր եղբայրքը՝ ըստ բաւականին, կըցուցնեն մեզ մեր պարտքը»:

Այսոյ է որ շատ անգամ, ի ձեռն լրագրաց հրատարակութիւնը դարձան կրտանի և կըբժշկէ ազգային զանազան վէրքը: Սակայն, ըստ մեր կարծեաց, կըրտնուին նաև այնպիսի աղջային ցաւալի դէպքեր որ անխոհմէ և չափազանց հրատարակութիւնը, փոխանակ բժշկելոյ, կըբողոքէ, կըբորբոքէ և ապա՝ զայ մեծամեծ վնասուց պատճառ կըլլայ, այնինչ ուրիշ խոհմէ միջոցներով և համբերութեամբ կարելի էր նոյն ցաւալի դէպքերուն դարման տանիլ:

Կալիպաշի մեր համադրի եղբարց մէջ պատահած ցաւալի երկպառակութեանը վրայօք այս գիտողութեամբ հաստատեալ իմաստոյ ի մէջ դրութեանցն իւրոց,

կամ հաստատեալ իմաստոյ ի մէջ դրութեանցն իւրոց, զրեւալ է ի ձեռնադր նոյն թղթոյն «խոստովանք» կամ խղճութեամբ և զնոյն սրահի միջոց որպէս խոստովանք: Եթէ չէ արարեալ այնպէս, զի՞ եւ բողոք բառայ, մէնչ որոշոյթեալ իմաստոյն զան ի յայտնութիւն:

5. Գրէ թղթակցին այն «հոգի լինել եւրոպայութիւն զամն առաջին կամ երկրորդ, երրորդ և չորրորդ՝ իրել իրաւոր գործադրուանը զփոխանորդն առ ի պահել նորա զանկողնի զգրիչ և լիւնդ իւր»: Ուրեմն ինքնին վրայէ թղթակցին այն թէ գրեալքն ի նոյն աւագ քահանայէ էին անամկով և անխիղճ: Եւրոպայութեան ըստ տրուեալ կանոն լինելով որպէս ի բարի բանից նորա ժողովի յաւանան, և զխոստման իմա զգրեալքն (անամկով) և անխիղճ, ի բաց ընկնոյր. իսկ յորժամ հարկ եղլ գրչին այնորիկ ի երկամեւ առնել թէ «որոշոյթեալ» ձեռնարկութեան նորա յայտնի եղեալ են աստուծոյ, ածեալ եղին վստա պաշտօնութեան այնք՝ զիմաստան զայնոսկի ի գրութեանցն իւրոց: Նոյն քահանայն զամենայն գործս իւր և զգրեալքն իմանոյր միայն օրինաւոր՝ առանց այլում իրաւաբանութեանց ունկնդիր լինելու և թղթակցին ձեր սակա նորա զրէ անձն հաւատար անձին «խորհրդով, և գործն հաւատար գործոյն ի մի կամ»:

որով զնա հաւատար եւրոպայութիւն և առաջնորդն իւրոց կացուցանէ, ուստի աղղէր ինչ խաւտն եւրոպայութիւն նորա՝ որպէս խորհրդածէ թղթակցին ձեր: Քանի՞ անգամ սիրով գրեալ առ նա սրբազան Առաջնորդն յետ կալ յանդիմանեալ և ի խոստովանք առարկայից, և վստա չինութեան Աղղին և եկեղեցւոյ ունել զիւր ուշադրութիւն, անեղով բաւական են ասուլիւրն «Տագերակաւ նանց կուց նման ընդմէջ մեր և ձեր»: Եւ մինչև իշխանութեամբ առաջարկեաց նմա բաւական համարել զխոստովարար միջոցն՝ մի թէ լուսն նա. կամ սիրովոր առաջարկութեան հոգեւոր Հօր նորա մի թէ աղղեցին ինչ ի նա՝ որ վարկեալն էր ներքին զխոստովանութեամբ:

Թիւնը խիստ բարեմտութեամբ ընկ թէ ետեւ ի պատուոց անկողնապահութեան ստիպեալ կըհրատարակէ ի կեմք հետեւեալ նամակը, որ յիշեալ երկպառակութեան վրայօք կըխօսի:

Յարգւոյ խմբագիր Արշալոյս օրագրոյն:

Կալիպաշ, 8 Յուլիս 1862:

Ժամանակն անոր առ մեզ թերթն 673 թիւ ոչ օրազրոյդ տեղի տայ զխոստովանութեան ի մասին երկ քառակուսի տեղոյս, զորմէ ասէք վրնատիպ տեղադրէ ի սոյն սակի առարկեան ձեզ ի տպագրել և դուք աղջալեւ բական խնամք ոչ կամեցայք հրատարակել:

Արդարեւ ի մասին բարոյականութեան լուսն է եւ կ'ըզգարչիւն քան բայցայտեւ, սակայն վստա ընդհանր օրօտի վրաստար յայժ. զի վերք փորթիկ թագուցեալ, երբեմն ի լոյնարեւոյն քաղցկիզ փոխարկին. ուստի սպեղանել կանուխ արժան է:

Արթիւն՝ որ զայլազգ քրիստոնեայս յղկեալ լուսաւորէ, ըստ մասին թուի ինձ թէ ազատամտութիւնն և անաշտութիւնն է. որով օր քան օր բարդաւանդն և դարգարին մարդկային ընկերութիւնը: Այս՝ որպէս ոստիկանութիւն քաղաքի մաքրէ զուկայս, այնպէս և խոհմ լրագրութեւ զիւր և զխոսթս բնութեան և վարուց քաղաքայնոց: Աստի զվստար և վնասալիք պաշտօնութիւն է Աղղի մեր մանաւանդ մերայնոց աստ՝ չուրն աղջային անվեհի լրագիր: զի ուր չի կասկած երկուքի և պատիւանաց ասն ի գործ ինչ անվայելո՛ւ անդէ տեսանել և զամեն անկարգ իրողութիւնս, զի մին ի միւսոյ և միւսն յընկեր ուսեալ վարին ըստ քմաց:

Այս աղջայնոց բանիս տես զանցս Զուրաշու հայրենեաց և երկպառակութեան տեղոյս, որ չէ նորութիւն ինչ, այլ ի վարուց հետէ և այս անդարման մնալով և առնան տանալով՝ անաշտ ժամանակաւ յորձան մըն. այնչ լրագրութեւ բաւէին սակաւ սակաւ ի ժամանակի անդ իւրեանց՝ քննադատութեամբ կարճել և դարմանել ըստ կարի. և որոյ ի չլինելն՝ անկարգութիւնը բազմացան և ի քաղցկիզ փոխեցան:

Զի թէպէտ թէ՛ դրաւոր և թէ՛ բերանայի բանք, որչափ հաւատար իրաւամբ ընդ իրար պաշարին, տակաւին ի վիճմանէ առթիւ անոն իւրաքանչիւրօք զիւր ուղղութիւն: Մանաւանդ լուրն իրաւանց նոյնն՝ յորժամ չընտանայ ի կողմանս երկոյնոց կընչ գարդ, զվարկ պատու և զիրաւունս փաստից նոյնն: Քանզի մին որչափ դանապէս զաղէտս տան Զուրաշու հայրենեաց, և միւսն անձանթ առարկայից որպէս անարկալ խնդիր ընդդէմ արդարութեան և խղճի, ջանայ յառաջ վարել

6. Թէ իրաւայի իցէ բանն նոյն քահանայի կամ թղթակցի ձերոյ և թէ ոչ, գործն այն և խնդիր ծագեալ ընդ մէջ Առաջնորդի և քահանային, է՛ և համարի հոգեւոր խնդիր. որոյ օրինաւոր դատաւորն և իրաւաւոր է վեհախառ. Կաթողիկոսն, առ որ արդէն մատուցեալ կայ խնդիրն այն: Առանորոյ ո՞ր հարկ էր նոյն յարգոյ թղթակցին զիմեւ ի վիճու ձեր և յիրաւաբանութիւն և տեղ իմեւ «խնդիր մեր է հակառակ թէ ո՛ր յերկրցունս համարի անիրաւեալ ընդդէմ ճշմարտութեան, վստա որոյ սթապիւր զմեզ ի պաշտակողութեանց, ընդ որ և տալ ոմանց հասարակութեան տեղոյս զհաւատալն»:

Այս թէ հասարակութիւն նոյն քաղաքի այնչափ տեղադրեալքն ի դատարարութեան իւրում, զի հարկ լինէր վստա «սթապիւր» խնդրել զվիճու լրագրապետի միւր: Ուրեմն սակա աշխարհաւոր անեղոյ զայն անցս զրեւոյ նոյն թղթակցին ձեր. սակա այնր և ևս պարտք համարեցի զանոն զհաւատար երկուքի իւր և լոյս ընծայել վստա ճանճութեան աղղին, զի եթէ լսեն դատ ինչ, լուրջեմ յերկրց կողմանց, և անկողնապահութեամբ աստուցն թէ «ո՛ր յերկրց ի նոյնանէ համարի անիրաւեալ ընդդէմ ճշմարտութեան»: Ըստորում՝ յարգու թղթակցին ձեր ասէ «չդարմանամ, եթէ ի փորձու առարկայն բացայայտելի ի լուր ամենեւում»: Եթէ այդպէս եղլցի, ամենեւեւ ետեւ օր իրաւաւորն իցեն՝ հաւատար է թէ զինչ դատարարութիւն ունեն. որով յերեւան երանէ, թէ որչափ ի վեր քան զչափ անձին արար ձեռնարկութիւնս նա՝ որ երկպառակութեան այնորիկ եղլ պատճառ: Ուրպէս յայտնէ թղթակցին ձեր «յորժամ փ փորձու առարկայն բացայայտելի», ունիմ երկարողոյն զրիկ խալար բացատրութիւն ամենայն մասանցն և պարագայիցն, զի ի դիմակայ ի յայտնութիւն եղեալ ճշմարտութեան, բացայայտ երեւցի:

Յարդեմն թէ ի յիշ Յովնանեայ:

զիւրն կիրք նախանձաւ, ոչ միայն և ոչ միւսոյն զիրարունս պաշտպանելոյ աղաքաւ, այլ զիւրն հաճոյք յառաջաւ, ցուցանելոյ՝ ըստ ձերում կանխադիւրցոյ լսանի թէ՛ «որուն հոգն է աղաքային խոկալոյ ևսլըն»։ Ահա՛ այսպէս կշռեն զարժէս երկուց կողմանց տեսարակացն։

Մին յերկուց անտարակացո՞ր ունի ընդ ինքեան դա՛ զաւարտ ճիշդ անցից, զբուռնոյ ևսլըն, ունի և զվիշտ ութիւն անձանց վիշտեցեցոյ աղղի և սեփհական բնակչաց քաղաքիս (չիլիսեմասել ականաւորոց)։ Իսկ միւսն՝ թողեալ զմին ի չորից մասանց անտի հեղինակացն, հա՛ մարին անձինք անտեղեակ խնդրոյն, խառնեալ ընդ անձանս ևս և օտարս բնակելոյ յանկիւնոցի քաղաքիս, Ջուղայեցի, Հայաստանցի, Պոլսեցի ևսլըն, որք զողջիք կորօտ աւօրին պիտոյից, և կարօտ նպաստից ամենեցուն, յորոց ոմանց ստիպմամբ կամ այլ իմն միջոցաւ հաւառնեցուցեալ և ոմանց բռնութեամբ հարկադրեալ ստացեալ ևն զանուն, լոկ զիտաւորութեամբ բաղմացուցանելոյ զթիւ անձանց քուէին, մինչ այժմէն կի՞ն որոնիցէք, չգտանէք և ոչ մին ի նոցունց։ զի կելալ ի քաղաքէս ցրուեցան ի տեղիս տեղիս։ Եւ ոչ այսչափ միայն, այլ ևս ցրանտ դատապարտեալ վարեալ զբողոքադիւր իւրեանց ստահակ պատանի ոմն, ի գտանել զստորագրութիւն նո՛րա, որ ցարդ ճշմեալ անդ չգտանէ զիս ազատութեան, և մանաւանդ ոմանք յանձնաթիւց ստորագրողայ՝ յետ հասու լինելոյ բուն իրաւանց, ստրկացեալ և անտեսալ զինքեանս՝ արդէն խոկան զանդրադարձն. և այս իսկ է ցաւալին զի հեռաւորք ի քաղաքս, մանաւանդ ատենան սրբազնաստուրբ Վաթուկիսի տեսանելով և լսելով զանունս յերկուսի ի թղթի անդ նոցին կարծին թէ՛ ուղղի և իրաւացի համարումն է նոցին, և այսպէս տնորոշ կուսակցաց գուցէ չգիտին իրաւունք ընդդէմ անկալեալ յուսոյ յատենէ նորին սուրբ օծութեան քահանայապետի որում տարածեալ զիրաւունս գաւթի, և ծանուցեալ սրբազան Առաջնորդին Ջուղայոյ ական պիշխմանցին և մնան դատակնքոյն։

Բայց յայսմ վայրի չգարմանցիս լսել թէ՛ սրբազան Առաջնորդն ի լսելն զհամբաւ ժողովոյ մերոյ աստի, փոխանակ հնարս ինչ խաղաղութեան խուզելոյ, կամ սպասելոյ քննողութեան իրաւանց յատենի մեծի սրբոյ Եւթիմանի, տնօրինակ մանաւոր յարուցեալ ի նորանոր գրութիւնս ընդդէմ անիրաւեալ աւագերկոյն, և որպէս առաջին գրութեամբ վրդովեաց զանդորրութիւն քաղաքին, այնպէս և ի նորունս վերադարձուցեաց զարձակ զցաւս և զվշտակցութիւնս բազմաց, որպէս արդէն ալ ու ձախ սկսեալ են բորբոքել, և որպէս նշմարանք երեւութին յայտ առնեն, խոտովութիւնս այս ունի վար ուն աղէտս անհնարինս և ցաւ անբուժելի ի սիրտ աղաղութեան, կի՞ն ո՞չ փութացի խաղաղաւէտ և իրաւադատ վճիռ սրբազան վեհապետի մերոյ ի դաքմանել և ապահովել զժողովուրդն։

Հրաժարեալ և անիրաւեալ աւագերկոյ մեր, որպէս խոհական և կրօնատէր որ, թողեալ և զքաղաքս բնակի ի Չիքաց, որ իրեն Տփլիսապօք հեռի է ի քաղաքէս և տանելով անմուռն զանիրաւութիւն Առաջնորդին և չարաբարոյցի ոմանց ապերախտաց, չուայ ուսմբ պաւտասանի բանից։ Ըստորում, ասէ, իրաւունք իւր և իրաւատէր ժողովրդոց տարածեալ կանաչի բարձրագոյն աստեղի. և չունի չարժիլ յիրաւացի բողոք ընդհանուր, մինչ չէ և գտեալ զպատասխանի գրութեանցն։ Սակայն և այնպէս չէ նա արձան աղի, կամ անդրադործեալ պատկեր, գուցէ և յարկէ յիւրում ժամանակի և տայէ լսել զիրաւունս իւր ոչ միայն ամենայն ուրեք աղղին իւրոյ, այլ և զբայի սլաղի քրիստոնէից ի դա՛ տեղ, թէ՛ ո՞վ է արդարն և ո՞վ յանցաւոր. զի ասէ մահն բնական հասարակութեան մահ ասի, այլ անբնական հարուած տուժական է խնդրեմ այսչափ առայժմ հրաւարակել ի ձերում օրագրի և հաւատալ զիս չնորջաւարտ ձեզ՝ որպէս և յառաջն։

Ոմն ի բաժանորդաց ձերոց։

ՎԵՐՋԻՆ ԼՈՒՐԻՐ

Սիկիւնայի մէջ խոտովութիւնը և ապստամբական ուղիս օրըստօրէ աւելնալով և տարածուելով և կարի պատին իւր կամաւոր զօրքը յիշեալ կղզւոյն Բաթանա քաղաքը մտած ըլլալով, Բուճիա զօրապետը հետեւեալ յայտարարութիւնը հրատարակեց։

«Սիկիւնայիցն։

«Վրտեսներմ որ, ընդդէմ աղաքարական և խրատական բանից թաղաւորին, ընդդէմ որոշման բարձրաւնինքն և ընդդէմ երկայնմութեան կառավար

ութեանն որ կամեցաւ մոլորեալանձանց ժամանակ տալ ինքնզինքեանունս՝ զաւուր, կրտսնեմ, կըսեմ, որ շարունակ զինեալ զօրազորքեր կը ժողովուին կարի պատին հրամանատարութեան ներքեւ։ Կարիպալ տին այսօր երեւելի քաղաքի մը տիրեց։ Ըսել է որ իւր ընթացքը յայտնի ապստամբութեան փոխուել ցաւ։ Կառավարութիւնը հաստատապէս միտքը դրած ըլլալով զաղբիւրնէ իւրաց այս վիճակը՝ որ կըստաւնայ վտանգի մէջ ձգեւ խառնից ապագան, պաշարման վիճակի մէջ կը դնէ զՍիկիւնայն։ Ուստի սրէ է զինեալ զօրախումբ մի և սր է և խոռվայոյզ ժողով մի զինու զօրութեամբ պիտի լուծուի։ Բայց յայսմանէ լրագրաց աղատութիւնը արդիւնեալ է։ Բալէրմոյի, Մէսինայի և Սիրաքուզայի մէջ եղած թաղաւորական զօրաց հրամանատարները իրենց զինուորական իշխանութեանը հետ քաղաքական իշխանութիւն ևս պիտի ունենան։ Միեւնոյն իշխանութիւնս ներքեւ տրուած են շարժական գործողութեանց մէջ գտնուող զօրագնդոց հրամանատարներուն»։

Նկնի այս յայտարարութեան հրատարակուելուն կարիպալտին՝ ընկերութեամբ իւր կամաւոր զինուորացը՝ որոց թիւը 3000 հոգիի կը հասնի, օգոստոսի 12-24ին Սիկիւնայի Բաթանա քաղաքէն մեկնելով՝ երկու շողեհաւով զիշեր ժամանակ Բալապրիայի ծովի զեբը ելեր է, որ Կարթիէի մէջ կը գտնուի։ Կարթիէն օգոստոսի 18-20էն յուղարկուած հետազոտական լուրերը կը ծանուցանեն թէ Բալապրիան ի գնդապետը՝ Բալապրիայի լեւոնց վերայ կառիպալտինի դէմ պատերազմելով վերաւորեր է և բռներ է զնա, հետեւաբար անոր հետ եղած կամաւոր զինուորներն ալ անձնատուր եղեր են։

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ . 22 ՕԳՈՍՏՈՍԻ

Լմալոյ 15ին օգոստոսիաւ Սուլթանը փառաւոր հացիկերոյթ մի տուաւ ի կայսերական ամարանոցը որ ի կէօք-Սուլթ, ի պատիւ Խալիլի թաղաւորին որդւոց Հիւսեյնի և Լիւթի իշխանաց։

Խալիլի գետնական մասի Բաղաւիթօ մարքէզը, Մեծ-Եսպարգոսը, Մեհմէտ Լիւ փաշան և Լալի փաշան ներկայ գտնուեցան այս հացիկերութիւն։

Երբ Վեհփառութիւնը Օսմանիէ կարգին առաջին աստիճանի ականաւոր շքանշանը շնորհեց յիշեալ արքայազուն իշխանաց, որոց հաճեցաւ նաև երեք պատուական ձիեր ընծայելու։

Լմալոյ 17ին ուրբութիւն առաւօտուն Կարթիէ արքայազուն Բարձրութիւնները օգոստոսիաւ Սուլթանին ներկայացան իրենց հրաժարական յարգանքը մատուցանելու և երկուցին մեկնեցան ի Կոստանդնուպօլսոյ՝ ուղղակի Խալիլա երթալու համար։

Կարթաղէն հասած լուրերը կը ծանուցանեն թէ օսմանեան զօրքը մեծ յաղթութեամբ Չէթին մտեր են, որ յիշեալ երկրին պաշտօնական մայրաքաղաքն է։

Սերվիայի գործերը տակաւին միևնոյն անորոշ կացութեանը մէջ կը գտնուին, սակայն տարակուս չլից թէ մեծ տէրութեանց դեսպանական խորհրդակցութիւնը, որուն բարեկամական քննութեան և դատաստանին ներքեւ գրուեցաւ այս զժբաղդ վէճը, կատարեալ իրաւունք պիտի ստի Բարձրագոյն Իրան օրինաւոր պահանջմանցը, որոնք հիմնեալ են վաղեմի եւրոպական դաշնաց վերայ և մանաւանդ 1856ին հաստատուած Փարիզի դաշնագրութեանը վերայ։

Տնտեսական մեծապատիւ Լաթիֆի Սահաբէ ֆէնիտին՝ արտաքին գործոց պաշտօնատան ընդհանուր խորհրդոց քարտուղար անուանեցաւ քաղաքադիւրութեան վերաբերեալ խնդրոց համար։

Կետարացի Բանուսեան Վի. Կարապետը չոր Միւնստրի-Երմէս անուն՝ հայերէն գրով և տաճիկերէն լեզուաւ հրատարակուած լրագրին խմբագրին է, կիրակի երեկոյէն ի վեր բանտարկուած է, առանց ճշգիւ գիտնուելու թէ ի՞նչ պատճառաւ է։ Սակայն կը հաստատեն թէ ապադրական յանցանաց համար է։

ՊԱՆՈՒՅՆ ԼՈՒՐԻՐ

Ձմիւռնիկ, 25 Օգոստոսի։

Նահանգիս նոր համարակալ (մուհաջակճի) ժեճալուր Ալի-Բիգա Էֆենտին, որուն խոհմութիւնը և գործունէութիւնը շատ կը գովեն, հինգ շաբթի առաւօտուն հասաւ ի Կոստանդնուպօլսոյ և անմիջապէս սկսաւ ի գործ դնել իւր ծանր պաշտօնը։

Սնեկաները ծանուցին թէ քաղաքիս փողոցները կաղով լուսաւորելու համար բաժանորդական բնկերութիւն մի հաստատուեցաւ ի Ղոնտոն։ Այս բնկերութեան բաժինները ամէն ալ վաճառուած ըլլալով, անորովար չութեան կողմանէ անգղիացի ճարտարապետ մի եկաւ Իզմիր՝ հարկաւոր եղած անօրէնութիւնները ի գործ դրնելու համար։ Ուստի յուսամբ թէ շատ ժամանակ չանցած քաղաքիս բնակիչները կարող պիտի ըլլան վայելելու լուսաւորութեան այս պատուական միջոցը. զոր բոլոր քաղաքակրթեալ երկիրները ի գործ կը դնեն ամենայն յաջողութեամբ։

Քաղաքիս Խալիլի հիւսարտոյ հեռադրական զրծիւ պաշտօնական լուր բնկաւ, թէ Կարիպալտին վերաւորութիւն և բոնուրէն ետեւ, Սիկիւնայի պաշարման վիճակը վերցուեր է։

Քաղաքիս նաւատորմի ղեկավար մեկնեցաւ Նաւալի երթալու։ Նմանապէս Սիկիւնայի կառավարութիւնը հրաման տուաւ իւր նաւատորմին, որ փութով Նաւալիի նաւահանգիստը երթայ։

ՄԵՌԵՆԱԲԱՏԱՆՈՒԹԻՒՆ

Ազնուէի Տիրամայր խաթունն Թաղթագեան, որ մեր գերապատիւ տէր Պօղոս սրբազան Առաջնորդին մայրն է, չորեքշաբթի զիշեր առ Աստուած փոխեցաւ ի հասակի խորին ծերութեան։

Խոհմ, բարեսիրտ և լի աղնուական զգայմամբ, հանգուցեալ տիկինը կրնար օրինակ ըլլալ քրիստոնէական վայել ճշմարիտ բարեպաշտութեան. որով իւր երկաւրաւ հիւանդութեան ցաւոցը ամենայն համբերութեամբ տանելով աւանդեաց զհոգին ի ձեռս Արարչին իւրոյ, մայրական օրհնութեամբ օրհնելով իւր սիրելի մեծարդոյ որդիքը, իւր ծագակազասակ ազնիւ թոռները և իւր բոլոր ընտանիքը։

Հանգուցելոյն յուղարկուորութեան հանգիստը հետեւեալ օրը առաւօտուն արժանաւոր փառաւորութեամբ կատարեցաւ։ Մեր սրբազան Առաջնորդը՝ որ Խօսեմիշէն, հաղիւ թէ նոյն օրը երեկոյն կարող ըլլալով հասնիլ չիքաց, զժբաղաբար, առաջակայ գտնուի իւր սիրելի մօրը վերջին ժամուն և անոր թաղման հանդիսին։

ԾԱՆՈՒՅՈՒՄ

Սօսերս Չինաստանէն ճերմակ պատուական քրէփներ հասան, որոնք չափաւոր գներով կը վաճառուին։ Դախու առնուլ ուղղու պէտք է որ սինեօր Վիշենցի Սարքօրուլի տունը երթայ, որ Բրոք բականտայի դպրոցին ետեւ, է թիւ 5։

Քիւբեճի օղլուի Ֆրեմիկանի մեծ երկրորդ մքերանցը կը ծախեն Փարիզի պատուական մոնանկներ երկի մարդոց համար, յուսարին եւ վիտելլո՝ զոյգը 90 դուրուի որ 110 կ'արժէ, նմանապէս տիկնանց համար՝ զոյգը 65 և 75 դուրուի։

ԾԱՆՈՒԹՈՒԹԻՒՆ

Այս լրագիրը երկու շաբթի անգամ մը՝ շաբթ օրը կը հրատարակուի։ Տարեկան գինը 120 դրուաւ ողջ շաբթի, կանխիկ վճարելի։ Դուրս երթալու լրագրաց ճանապարհի ծախքը՝ առնուլին վերայ է։ Ո՞վ որ կուզէ, կրնայ բաժանորդ գործիլ Զմիւռնիս՝ Արշալուստի գրատունը. իսկ ուրիշ քաղաքաց համար, ահա կընշանակուի լրագրոց յարգոյ գործակալաց անուամբը, որ են.

- Կոստանդնուպօլսոյ՝ յարգոյ պարոն Վ. Վ. Ալեքիս, ձեռն պատուելին գրասենեակը, որ է Գալիլ լար խանն։
- Պոլսոյ՝ Յարութիւն աղա Օրադեան։
- Գալիլի՝ աղա Դաւաթ Ալիփաշեան։
- Եսպար՝ աղա Սիմէն Ս. Մարտեանց։
- Կարին՝ մահմետ Յարութիւն աղա Ղազարեանց։
- Գարեթ՝ աղա Թոմաս Ալեքեանց։
- Տիֆլիս՝ Աւետիս աղա Լեւոնիճեանց։
- Մոսկուա՝ աղա Զարմայր Մսերեանց։
- Հալէպ՝ Յօհաննէս աղա Ս. Քրիստոսեանց։
- Պաղատա՝ Անգղիոյ հիւսարտոյ փոխանորդ, աղա Միքայէլ մահմետ Միսաեան։
- Կալիպփա՝ սրբոն Թաղէտ խ. Ալեքսանդրեան։
- Պաղատա՝ սրբոն Մանուկ Որդանեան։

Խմբագիր—տէր լրագրոց,

Ղալիս Վ. Պալապաշեան։